

Slag & Stoot

Slag & Stoot

**over de waarde van
wijk- en vrijplaatsen en
tussenruimtelijke scharreplekken**

Gert R. Rebergen

Dit boek is opgedragen aan 'Mijn Janneke'.
Die ik liefheb en niet wil/kan/mag missen.

Colofon

Schrijver:	Gert R. Rebergen
Coverontwerp en opmaak:	Janneke van Eden
Uitgever:	Brave New Books, Amsterdam
ISBN:	9789402153934
Omslag:	Bill Woodrow, <i>Sitting on History</i> 1990-1995 (Collection Goodwood, UK)

© Gert R. Rebergen

Zutphen, augustus 2016

Alle rechten voorbehouden.

Inhoudsopgave

Waar-om dit boek?	9
Voorwoord	11
1 Inleiding	17
1.1 Elk huisje heeft zijn thuisje	17
1.2 Vrijplaatsen	19
1.3 Vrij van & vrij om te	23
1.4 Machtsvrije ruimte	26
1.5 Narratieve ruimte	27
1.6 Heterotopieën	31
1.7 Ten slotte	33
2 Een deelverzameling	34
2.1 De toevlucht	34
2.2 De toe-eigening	41
2.3 Het statement	63
2.4 Uitsmijters	80
3 Slagplekken	83
3.1 Vrijplaatskramp	83
3.2 Tijdelijke Autonome Zone	86
3.3 Plaatsbepaling	90
3.4 Slag(plek)	96
3.5 Slagplekwaarde	100
3.6 Drie voorbeelden	105
3.7 Oz	110
4 Vijf postulaten	112
4.1 Postulaat van de afzondering	114
4.2 Postulaat van de de-autoriserings	117
4.3 Postulaat van de ondoorzichtigheid	119
4.4 Postulaat van het geheim	121
4.5 Postulaat van het vergeten	123
4.6 Sporen	124

5	Wij van tunnels	130
5.1	Bruggen en tunnels	130
5.2	Wij als veel	133
5.3	Mengen om te openen	135
5.4	Poëतिक van het veranderende	137
6	De volkstuin	141
6.1	Complex	141
6.2	Van toen en nu	145
6.3	Als slagplek	150
	Nawoord	153
	Bronnen	155
	Zoekwoorden	166

Het enige belangwekkende vraagstuk van deze tijd is het formuleren van een ontregelende kritiek.

(René Sanders; ¹)

De behaaglijkheid voert ons terug naar de primitiviteit van de schuilplaats.

(Gaston Bachelard; ²)

Ik verzet mij, dus wij bestaan.

(Albert Camus; ³)

Voor mij waren de echte genezende factoren afzondering en tijd.

(William Styron; ⁴)

**Jij kent mijn onuitputtelijke kwaal.
Omhels mijn ellebogenwerk en sus,
plaats komma's en prik punten, grasduin in
mijn kippenborst. Arceer en blader door,
wees boeklint, bril, vouw mij een ezelsoor.**

(Maarten Inghels; ⁵)

---

¹ R. Sanders, De chaos compleet; lineaire orde en verpletterende wanorde. Kelder, Utrecht, 2012, pag. 145

² G. Bachelard, Het Nest. Raster #106, 2004

³ A. Camus, De mens in opstand. De Bezige Bij, Amsterdam, 1952, pag. 23

⁴ W. Styron, In de duisternis; herinnering aan de waanzin. Veen Uitgevers, Utrecht, 1990, pag. 69

⁵ M. Inghels, Nieuwe rituelen; gedichten. De Bezige Bij, Amsterdam, 2015, pag. 37

Waar-om dit boek?

De gewezen president van Tanzania Julius Nyerere heeft eens gezegd: “Als de deur naar de vrijheid op een kier staat, kan men duwen om ze verder open te krijgen, maar wordt ze vanbinnen vergrendeld en weigeren de bewakers de grendels te verwijderen, dan blijft er maar één keus over, nl. berusten in onvrijheid of proberen de deur te forceren.”⁽⁶⁾

Wij geven in dit boek een alternatief, door bij de baas van de bewakers te bepleiten dat het voor iedereen en niet in de laatste plaats voor de baas zelf, beter is om vrijheid te gunnen aan tegenweer biedende opstandelingen.

---

⁶ Geciteerd in: S. Debroey, Zuid-Afrika onder de vloek van apartheid. Uitg. C. de Vries-Brouwers, Antwerpen, 1987, pag. 553

Voorwoord.

Er zijn genoeg redenen die de druk op een maatschappelijke ketel kunnen opvoeren en nopen tot 'iets doen'. Tot tegengeweld, een tegen(op)stand, tegenactie, tegenweer, tegenheid, tegenwerking, een tegenoffensief. Tot een warmte gevende explosie (een beweging van binnen naar buiten) of een koelte gevende implosie (een beweging van buiten naar binnen).

Een overeenkomst in de genoemde aanduidingen zit in het voorvoegsel 'terug', in 're' - 'in de wederkerende actie. (7) Gelijk willen we daarbij aantekenen dat we geen last hebben van enige romantisering van het verleden, noch van (on)gunstige horoscopen. Het 're', het wederkerende van de tegenweer, schuift in onze denkbehuizing niet aan bij 'je-weet-wat-je-hebt-en-dat-houden-we-zo'. We keren terug om opnieuw te kijken of er iets beters in zit dan dat wat tot nu toe is gevonden. Een verschil tussen de aanduidingen zit in het type actie: met of zonder geweld, van bovenaf of van onderop, kort & heftig of lang & doorzarend, van binnenuit of van buitenaf. Die verschillen zijn voor ons van groot belang.

Wij zijn in dit boekje geïnteresseerd in geweldloze maatschappelijke tegenweer, van onderop en van buitenaf. In bewegingen die een verandering teweeg willen brengen, maar soms vleugellam worden, óf doordat ze door de mainstream worden ingepakt, óf omdat ze te weinig maatschappelijke spin-off krijgen c.q. te sektarisch blijven. We maken ons zorgen over de tegengeluiden van de conventiekritische kinderen in het vervuilde badwater; badwater dat wordt weggegooid door de democratische mainstream die op de kongsji tussen het (neo)liberale en economistische gedachtegoed is gebouwd. Geweldloze maatschappelijke tegenweer ontstaat namelijk niet voor niets, er is iets dat om jouw verzet vraagt.

---

⁷ Het Latijnse voorvoegsel heeft vijf betekenissen: terugwaartse beweging, herstellen van een eerdere toestand, herhaling, intensiverende actie en wederkerende actie. Later is onder invloed van het Frans en Engels in het Nederlands de betekenis 'opnieuw', 'weer', 'her-' dominant geworden. Zie: <http://www.etymologiebank.nl/trefwoord/re1>

De aanleiding voor geweldloze maatschappelijke tegenweer is veelal een mening van een minderheid die zich niet kan schikken in de opvatting over een thema, dat door politici, de staat en het recht wordt gehandhaafd. Zoals vrouwen te hoop liepen tegen het verbod op abortus. Zoals kunstenaars die de conventies van de (elitaire) kunsthandel omzeilen. Zoals de kluizenaar die zich niet kan voegen naar maatschappelijke plichten. Tegenweer start bij een gesmoord en vernederd verschil.

Wat te doen met een (schier) onoverbrugbaar verschil:

- De ingeslagen weg sthenisch vervolgen?
- Het verschil ontkennen?
- Hopen op spontane uitdoving?
- Een vernieuwde overspanning bedenken?
- Het verschil incorporeren; monddood maken; in duisternis ondergraven?
- Het verschil als verschil toelaten; spreekrecht en geldingsruimte geven?

Iedereen weet dat je op begraafplaatsen in alle rust een uiltje kan knappen, op een trein- of bij een pompstation naar het toilet kunt gaan, bij drinkwatertaps jezelf kunt verfrissen en in bushokjes kunt schuilen. In de hal van ziekenhuizen word je niet gevraagd wat je er komt doen en de wc's zijn gratis. Op uitkijkplekken staan meestal bankjes of picknicktafels. De traagheid van de wandelaar ontdoet de plekken die niet bedoeld zijn om lopend te worden benaderd, van hun allure. De wandelaar ziet niet de totaliteit van zo'n plek, wel de blinde muur of één van de betonnen poten waarop nog meer beton z'n definitieve plek heeft gekregen. Wandelen doet ons op een als vreemd voorkomende plek vertoeven, voor zover we de vreemdheid bezien in relatie tot de bekendheid die wij hebben met plekken waar we in ons reguliere leeftempo vertoeven.

De vertraging doet ons vervreemden, net zoals de navigator en sociale media. De navigator laat ons elke route rijden en dus elke plek moeiteloos vinden, maar laat ons geen route kennen. Een effect is dat we het onderweg nog slechts zien als 'door Tommetje voorspelde rijtijd'. Begrijpelijk dat nomaden geen behoefte hebben aan een navigator. Zij vertoeven in het onderweg.

De sociale media verbinden ons met iedereen terwijl niemand nog iemand hoeft te worden. Iedereen is al iemand en als iemand die zekerheid kraakt door bijvoorbeeld een schijnprofiel te hebben (of door mensen met een verstandelijke beperking geld af te troggelen met behulp van beloften die nergens op slaan) dan is de boot aan. Op sociale media ga je niet op zoek naar uitdagingen (om het modern te zeggen); op sociale media maak je slechts jouw 'uitdagingen' publiekelijk. Sociale media vervreemden ons van 'het worden'.

De traagheid ontdoet ons van het zelf vormgeven. De traagheid doet iedereen in andermans voetsporen lopen, omdat er altijd al iemand is voorgegaan. Zo ontstaan paden die nooit zijn ontworpen maar er al zijn voordat iemand die route gebruikte. Als iemand ergens naar onderweg is en een grasveld met spelende kinderen moet oversteken, zal desbetreffende hooguit met veel moeite een deel van het grasveld ontzien, om die spelende kinderen niet te verstoren. Maar om langs de zijlijnen van het grasveld te gaan lopen, is teveel gevraagd. Wat 'de toegestane route' is, doet er minder toe dan 'de kortste weg'.

Niemand wandelt in een bebouwde of onbebouwde omgeving in een rechte lijn omdat het niet mogelijk is vanwege onneembare dan wel zorgvuldig te ontwijken tere obstakels.

Iedereen wandelt altijd om. ⁽⁸⁾

Als je recht door zee bent, loop je niet om.

Recht door zee gaan = eerlijk te werk gaan; niet met streken omgaan. Het is een uitdrukking van de zeeman. Op zee en in het leger moet bevelhebberschap en discipline heersen, anders gaat het schip of het bataljon aan de macht van de zee c.q. de vijand ten onder. Op het vaste land liggen de zaken anders. Daar betekent recht door zee gaan: recht-op-het-doel-af (Rohda). Standvastig doeldenken en doeldoen, neemt de kortste weg; dat wil zeggen: de rechte lijn. Alleen moeten de anderen nog even overtuigd worden van dat mooie doel en de juistheid van die weg. Op zo'n rechte weg (voor Volk en Vaderland) wordt een criticus criticaster en kan kritiek geen uiting

---

⁸ Ontleend aan: J. Schoemaker, De ongedeelde stad. Onomatopoeie, Eindhoven, 2012

van loyaliteit meer zijn. Recht door zee neemt aan de wal de kritiek haar vermogen om te oordelen. Wat rest is pure tegenwind. Maar, kan jij je niet naar de wind draaien, dan zal het zand je wel in de ogen waaien, is de Friese rijmspreuk.

In dit boekje lopen we veel om.

Waar-om? Om wijkplaatsen, toevluchtsoorden, vrijplaatsen, vrijhavens, tussenruimten, autonome zones en diverse aanverwante artikelen van alle kanten te onderzoeken. We zijn op zoek gegaan naar kritieken in woord en gebaar, die zich afzonderen van de mainstream, die een eigen plek innemen, om te kunnen doen wat men daar wil doen en die toch ook een mate van loyaliteit in zich dragen ten opzichte van de democratische orde en de bijbehorende rechtsstaat. Een zoektocht naar geweldloze tegenweer, zouden we kunnen zeggen.

Waarom? Omdat planvorming nou eenmaal rijpingstermijnen behoeft. Bij de rijping is kritiek en tegenweer noodzakelijk om het hoogst haalbare kwaliteitsniveau te krijgen. Omlopen levert vaak details op die kwaliteitsschatten blijken te zijn.

De lezer vindt in dit boek het volgende.

In hoofdstuk 1 (Inleiding) een nadere bepaling van het thema en drie conceptualisering: de machtsvrije ruimte van Habermas, de narratieve ruimte van Sennett en de heterotopieën van Foucault. We zullen beargumenteren waarom we net niet genoeg aan dit drietal hebben.

In hoofdstuk 2 een deelverzameling met meer dan veertig fragmenten, georganiseerd op het drieluid 'toevlucht', 'toe-eigening' en 'statement'. Op basis van deze fragmenten traceren we wat we toevoegen aan de machtsvrije ruimte, narratieve ruimte en heterotopie. In hoofdstuk 3 (Slagplek) twee aanvullende inspiratiebronnen: vrijplaatskramp in de politieke arena en de Tijdelijke Autonome Zone. In aansluiting daarop beschrijven we de – wat wij noemen – slagplek. Als wezen van de slagplek zien we de doorbreking, waarin de toevlucht, de toe-eigening en het statement is gerecycled. Waarmee we onze visie op geweldloze subversiviteit omgrenzen.

In hoofdstuk 4 vijf aannames (postulaten) op grond waarvan een slagplek zich als slagplek kan manifesteren; te weten: de afzondering, de de-autorisering, de opaciteit, het geheim en het vergeten. Deze axioma's dienen door de mainstream die wordt gekritiseerd vanuit de slagplek, te worden gekoesterd. In drie voorbeelden geven we de slagplek meer reliëf.

In hoofdstuk 5 (Wij van tunnels) werken we in twee sporen de slagplek uit; eerst in het licht van de 'Filosofie van het Wij' van Heinz Kimmerle, vervolgens in de brug-tunnel-metafoor. Als we geïnteresseerd zijn in de meerwaarde van vrij- en slagplekken, dan zullen we – zo bepleiten we – de denkbehuizing (postulaten, filosofische categorieën, werkingen) van de tunnel moeten doordenken.

In hoofdstuk 6 komt de moderne volkstuin aan de orde, omdat dit fenomeen veel aspecten van het voorafgaande in zich draagt.

We sluiten af met de bronnen en een trefwoordenregister.

Een enkel woord over de bronnen.

De aan het eind opgenomen lijst met schriftelijke en digitale bronnen drukt uit bij wie en wat we bij het schrijven van dit boek hebben vertoefd. De fascinatie voor het thema vrijplaats is ongeveer vijftig jaar geleden geboren en nooit verschrompeld geraakt. ⁽⁹⁾ Vandaar de lengte van de lijst. Lees s.v.p. de lijst als een hommage aan alles en iedereen die zich in dit boek terugziet. We doen overigens weloverwogen niet mee met de trend om in boeken net te doen alsof we het bijna allemaal zelf hebben bedacht; een mededeling die vaak wordt omlijst met het argument dat de schrijver de lezer niet wil vermoeien met voetnoten en bronvermeldingen. Voor ons geven de voetnoten en verwijzingen a. nadere informatie aan de geïnteresseerde lezer, b. de gelegenheid om meer gedetailleerd een gedachte een vervolg te geven. Ze kunnen ook gewoon worden overgeslagen, net zoals niet lezenswaardig geachte tekstfragmenten.

---

⁹ 'Het' zaadje is geplant met het lezen over de erkenning in Rome in de 5^e eeuw v. Chr. van "het volkstribunaat: de tribunen, door de plebs gekozen, werden zelfs onschendbaar verklaard, terwijl zij een veto konden uitspreken tegen elke handeling van een magistraat." A.A.M. van der Heyden, Atlas van de Antieke Wereld. Elsevier, Amsterdam, 1962, pag. 92

Gedurende vijf decennia heeft het thema kunnen rijpen, aan de hand van gebeurtenissen, ervaringen, artikelen, boeken en een ontelbare hoeveelheid georganiseerde bits. En bovenal ook in gesprek met derden. Zij weten zelf om wie het gaat.

Diverse details van de denkbehuizing zijn niet meer te herleiden tot één specifieke bron.

Het woord 'bron' is een substraatwoord, een woord uit een taal die werd gesproken door mensen in gebieden waar later anderen (in ons geval: Germanen) zich vestigden. Dit geeft een mooie vergelijking. Door de jaren heen is de lijst met bronnen zelf ook een substraat geworden: een stof die via een chemische reactie wordt omgezet met behulp van een enzym – de vrijplaats – als katalysator. Het enzym gaat daarbij tijdelijk een verbinding aan met het substraat. Nadat het substraat is afgebroken komt het enzym weer vrij. Onze slagplek bevrijdt de wijk- en vrijplaatsen en stelt het eigen voortbestaan in de waagschaal.

1 Inleiding.

Waarin een nadere bepaling van het thema en drie conceptualiseringen:

- *de machtsvrije ruimte van Habermas;*
- *de narratieve ruimte van Sennett;*
- *de heterotopieën van Foucault.*

1.1 Elk huisje heeft zijn thuisje.

◊ De hotelganger meldt zich aan de balie, krijgt z'n kamersleutel, pakt de lift, ontgrendelt de deur, zet het raam open voor frisse lucht en installeert zich. De koffer op het kofferrek, de broek- en jaszakken geleegd op de schrijftafel met informatiemap naast de TV, schoenen en sokken uit, effe zappend de zenders bekijken. De kamer is toegeëigend als tijdelijke verblijfplaats.

◊ Schuurtjes achter de huizen zijn of opslagplekken, of min of meer het privédomein van één van de bewoners van het huis. De handige knutselaar, de hobbyist, vindt er een onbespiede mogelijkheid om bezig te zijn met wat haar/hem fascineert. De mevrouw die in haar blokhut, pardon: chappo, lustig op het marmer kan beitelen, bijvoorbeeld om zich in haar wezen te kunnen uitdrukken. De meneer die zijn oude 240 cc Motobécane M2 uit 1932 met originele JAP-zijklemmotor regelmatig vanonder het afdekkleed haalt, bijvoorbeeld om 'm even te strelen. Het echtpaar dat het tuinhuis met alles erop en eraan (licht, verwarming, koelkastje, radio/tv) neerzet, om er gezellig samen en met vrienden quality time te creëren onder het genot van een rokertje.

◊ In Noord-Manhattan, New York City, hebben meerdere immigranten onderin het gebouw waar zij al heel lang wonen, een kelder met decoratieve objecten ingericht als 'heilige plaatsen'. De immigrant zelf, noch de familie, noch de medebewoners van het woonblok, zijn in zo'n kelder vertegenwoordigd. Wat dat betreft zijn ze een leegte (een vacuüm, een lacune, a void). Dergelijke kelders geven de intieme en unieke emotionele relaties weer die de 'supers' hebben